

ANICENIA.

طرح درس حسن خلق

نویسنده:
علیرضا آرام

مرکز پژوهش‌های اسلامی آیت‌الله
واپسته به دفتر نمایندگی مقام معظم رهبری
در اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان

اتحادیه
انجمن‌های
اسلامی
دانش‌آموزان
۱۳۵۸

مربی ابتدا از دانش‌آموزان می‌خواهد واکنش‌های خود را در مورد اتفاقات زیر بیان کنند:

۱. فرض کنید شما در کلاس درس مشغول صحبت کردن هستید که ناگهان یکی از دوستان شما وسط حرف شما آمده و با صدای بلند سخنان شما را قطع می‌کند. شما چه عکس‌العملی نشان می‌دهید؟

۲. فرض کنید در جمع خانواده و در حالی که همه توجه‌ها به سمت شما است، برادر یا خواهر کوچک‌ترتان به سمت شما آمده و با اصرار از شما خواهش می‌کند که حرفتان را قطع کنید و به حرف او گوش دهید، چه خواهید کرد؟

۳. فرض کنید در یک جلسه رسمی (مثلاً نشست سالانه اتحادیه) به شما فرصت داده شده چند دقیقه نقطه نظرات خودتان را درباره اتحادیه و برنامه‌های آن بیان کنید، که قبل از شروع جلسه پدر یا مادر با شما تماس گرفته و یا حضوری به دنبال شما می‌آیند و از شما می‌خواهند که فوراً جلسه را ترک کنید و با آنها همراه شوید؟

مربی محترم پس از این پرسیدن این سؤالات و شنیدن پاسخ‌های دانش‌آموزان، فیلم پیوستی را به دانش‌آموزان نشان داده و از آنها می‌خواهد با توجه به سؤالاتی که بیان شد، نکته قابل توجه در این فیلم را بیان کنند.

پس از نمایش فیلم، احتمالاً دانش‌آموزان نکته فیلم را متوجه خواهند شد (حضور گرم، صمیمی و ساده فرزندان شهدای مدافع حرم در دیدار با رهبر انقلاب و حسن خلق ایشان در رفتار با آنها) اگر هم متوجه نشدند، مربی نکته را بیان می‌کند.

سپس به آنها می‌گوید: تصاویر و لحظاتی که مشاهده کردید، نمونه‌ای از حسن خلق رفتاری است.

تصور کنید رهبر کشور در یک مراسم عمومی، چقدر راحت و ساده با کودکان برخورد می‌کند و اجازه می‌دهد آنها به راحتی با او صحبت کنند. و این کار را هم مانع حفظ شأن و جایگاه خودش نمی‌بیند.

چند نفر از ما می‌توانیم این‌گونه باشیم؟ باید چکار کنیم که چنین رفتارهای مناسب و خوبی داشته باشیم؟

کلید آن داشتن حسن خلق است.

یادداشت

حسن خلق به معنای نرم‌خویی، خوش‌گفتاری و گشاده‌رویی در برخورد با دیگران است.^۱ تأکید بر سه بخش رفتار، گفتار و چهره، نشانگر جامع بودن تعریف حُسن خلق است؛ چراکه بعضی از افراد صفت حسن خلق را به خوش‌رویی تقلیل داده و صرفاً افراد خوش‌خنده و به ظاهر مهربان را دارای حسن خلق می‌دانند. و برخی دیگر، حسن خلق را در خوب حرف زدن یا انجام رفتار صحیح می‌دانند. اما باید توجه داشت که هر یک از این موارد سه‌گانه، به تنهایی و بدون حضور دو عامل دیگر، به هیچ وجه نمایان‌گر حسن خلق کامل نیستند. به عنوان نمونه، اگر کسی صرفاً روی باز و سیمای مهربان داشته باشد، اما با زبان خود مردم را آزار دهد؛ یعنی به اصطلاح با خنده به دیگران نیش بزند و متلک‌های ریز و درشت را نثار آنها کند، از حسن خلق بی‌بهره است. هم‌چنان‌که فردی هم که زبان چرب و نرمی دارد و در عمل به دیگران خیری نمی‌رساند نیز فاقد حسن خلق است. کسی هم که با چهره عبوس و گفتار نامناسب به یک فرد (مثلاً معلول) کمک کند، هرچند آن فرد کار خوبی انجام داده است، ولی این کمک به عنوان یک خاطره خوب و ناشی از حسن خلق در ذهن دیگران باقی نمی‌ماند؛ چراکه در این حالت، همه شرایط حسن خلق به موازات هم مراعات نشده است.

پیغمبر اکرم ^۹ مَکْرَمَتِ هَای اخلاقی^۲ را وسیله اتصالی معرفی می‌کنند که خداوند بین خود و بندگانش قرار داده است. ایشان در ادامه بیان نورانی خود توصیه می‌کنند که هر یک از ما به یکی از صفات نیک اخلاقی متصف شویم.^۳ حضرت علی ^۷ می‌فرماید: خودتان را بر خوش اخلاقی تمرین دهید؛ زیرا که بنده مسلمان با خوش اخلاقی، به مقام و مرتبه شخصی می‌رسد که روزها روزه و شب‌ها، شب زنده‌داری می‌کند.^۴

بنابراین، از احادیث و بسیاری دیگر از روایات معصومین علیهم‌السلام، درمی‌یابیم که توجه به صفات نیک اخلاقی و تمرین بر کسب حسن خلق، دارای اهمیت فراوانی است. دلیل این اهمیت و تأکید را باید در فواید و آثاری که از حسن

۱. علم اخلاق اسلامی (ترجمه جامع السعادات)، ج ۱، ص ۳۷۳.

۲. صفات نیک.

۳. جَعَلَ اللهُ سُبْحَانَهُ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ صَلَةً بَيْنَهُ وَ بَيْنَ عِبَادِهِ فَحَسْبُ أَحَدِكُمْ أَنْ يَتَمَسَّكَ بِخُلُقٍ مُتَّصِلٍ بِاللَّهِ؛ مجموعه

ورام، ج ۲، ص ۱۲۲.

۴. رُوِضُوا أَنْفُسَكُمْ عَلَى الْأَخْلَاقِ الْحَسَنَةِ فَإِنَّ الْعَبْدَ الْمُسْلِمَ يَبْلُغُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ؛ الخصال،

ج ۲، ص ۶۲۱.

خلق به دست می‌آید جست‌وجو کرد. برخی از این آثار و فواید عبارتند از:

۱. زیاد شدن رزق؛ امام صادق ^۷ می‌فرماید: حسن خلق، رزق انسان را زیاد می‌کند.^۱ رزق هم می‌تواند مادی باشد و هم معنوی. خوب فهمیدن و راحت فهمیدن مطالب، قدرت تفکر و اندیشیدن و تصمیم‌گیری‌های درست و منطقی در زندگی هم می‌تواند رزق انسان باشد.

۲. جلب دوستی و محبت دیگران و تقویت آن، یکی دیگر از ثمرات حسن خلق است.^۲ دوستی با مردم، زمینه داشتن روابط اجتماعی گرم و صمیمی است. روابطی که می‌تواند در بسیاری از امور زندگی مثل درس خواندن، حل مشکلات و... که روزانه با آنها درگیر هستیم، به ما کمک کند.

۳. إِذَا حَسُنَ الْخُلُقُ لَطَفَ التَّقْطُقُ؛^۳ شخصی که خودش صاحب بیان شیوا، بلیغ و لطیف است، به ما توصیه می‌کند با حسن خلق، می‌توانید لطافت و نرمی در گفتار کسب کنید. خوب سخن گفتن، هنری است که می‌تواند گوش مردم را برای شنیدن سخنان خوب و پرجاذبه، به خود جلب کند و به کلام ماندگاری و اثرگذاری ویژه ببخشد.

۴. ایجاد اعتبار اجتماعی؛ حسن خلق، یکی از سهل‌ترین مسیرهای کسب اعتبار اجتماعی است، که هزینه آن فقط کمی لبخند و خوش‌رفتاری با مردم است. امیرالمؤمنین ^۷ می‌فرماید: كَمْ مِنْ وَضِعَ رَفَعَهُ حُسْنُ خُلُقِهِ؛^۴ حسن خلق، می‌تواند جایگزین انتسابات قومی و خانوادگی، ثروت، قدرت و بسیاری از ملاک‌های صحیح و غلط امتیازبخشی به افراد در موضوع اعتبار اجتماعی باشد. طبق بیان نورانی امیرالمؤمنین ^۷، افراد بسیاری بوده‌اند که به واسطه حسن خلق، از جایگاه پست اجتماعی خود بالاتر آمده و ممتاز شدند.

۵. گاهی اوقات، انسان با خودش فکر می‌کند ای کاش! عمل یا اعمالی باشد که انسان بتواند با انجام آنها، از گناهان خود پاک شود و فرصت انجام کارهای خوب را بیشتر و بهتر پیدا کند. اما اگر به شما بگویند اعمالی وجود دارد که نه تنها موجب پاک شدن گناهان خواهد شد، بلکه موجب جلب رضایت خداوند و کامل شدن دین و توفیق در کسب و نگهداری ایمان نیز می‌شود،

۱. حُسْنُ الْخُلُقِ مِنَ الدِّينِ وَ هُوَ يَزِيدُ فِي الرِّزْقِ؛ تحف‌العقول، ص ۳۷۳.

۲. امام صادق ^۷ می‌فرماید: حُسْنُ الْخُلُقِ مَجْلِبَةٌ لِلْمَوَدَّةِ؛ تحف‌العقول، ص ۳۵۶؛ پیامبر اکرم ^۹ می‌فرماید: حُسْنُ الْخُلُقِ يُنْبِئُ الْمَوَدَّةَ؛ تحف‌العقول، ص ۴۵.

۳. غررالحکم و دررالکلم، ص ۲۵۵.

۴. همان.

آن وقت چکار خواهیم کرد؟ چه فرصتی از این بهتر می‌تواند برای ما وجود داشته باشد؟

امام باقر 7 در یک بیان لطیف و زیبا 4 خصلت را معرفی می‌کنند که اگر کسی آنها را دارا باشد، به مواردی که در بالا گفته شد، دست پیدا خواهد کرد. ایشان می‌فرمایند: 1 با وفای به عهد، نسبت به عهده‌ی که خدا بر عهده تو نهاده است، راست‌گویی با مردم، حیا داشتن نسبت به آنچه نزد خداوند و مردم قبیح است و حسن خلق با خانواده و مردم، می‌توانی به این موارد دست پیدا کنی.

5. یکی از لذت بخش‌ترین ثمرات حسن خلق، شادی و آرامش روانی است. کسی که دچار سوءخلق باشد، از حالت و روحیه خودش در عذاب و رنج است. 2 از زندگی و زیبایی‌های آن نمی‌تواند لذت ببرد و به طور دائم دچار تنش و ناراحتی می‌شود. چنین انسانی زندگی گوارای همراه با حسن خلق را به هیچ عنوان نمی‌تواند تجربه کند. 3

6. مستحکم شدن پیوندهای اجتماعی مسلمانان؛ امام صادق 7 در توصیه به یکی از یارانشان در مورد انتخاب همسر می‌فرمایند: کسی را انتخاب کن که در میان مردم به او نسبت خوبی و حسن خلق داده می‌شود. 4 ازدواج یک پیوند اجتماعی بین دو خانواده است. وقتی داشتن حسن خلق و شهرت به آن در میان مردم، یکی از ملاک‌های انتخاب همسر باشد، موجب می‌شود که افراد سعی کنند این مکرمت اخلاقی نیکو را در خودشان ایجاد و یا تقویت کنند و از این مسیر پیوندهای اجتماعی خوب و مستحکمی در میان مسلمانان ایجاد شود.

بنابراین، اگر کسی به دقت و تأمل در روایات حسن خلق بیندیشد و احوال مردم خوش اخلاق را مورد مطالعه قرار دهد، درمی‌یابد که هر خوش خلقی نزد خدا و مردم محبوب است و همواره مورد رحمت الهی قرار می‌گیرد. و به

۱. اَرْبَعٌ مِّنْ كُنْ فِيهِ كَمَلُ إِسْلَامُهُ وَرَأْسُ عِلْمٍ عَلَى إِيْمَانِهِ وَمُحَصَّنَةٌ عَنْهُ ذُنُوبُهُ وَ لَيْقِي رَبِّهِ وَ هُوَ عَنْهُ رَاضٍ - وَ لَوْ كَانَ فِيمَا بَيْنَ قَرْنَيْهِ إِلَى قَدَمَيْهِ ذَنْبٌ حَطَّهَا اللَّهُ عَنْهُ وَ هِيَ الْوَفَاءُ بِمَا يُجْعَلُ اللَّهُ عَلَى نَفْسِهِ وَ صِدْقُ اللِّسَانِ مَعَ النَّاسِ وَ الْحَيَاءُ مِمَّا يَقْبَحُ عِنْدَ اللَّهِ وَ عِنْدَ النَّاسِ وَ حُسْنُ الْخُلُقِ مَعَ الْأَهْلِ وَ النَّاسِ؛ امالی (مفید)، صص ۱۶۶ و ۱۶۷.

۲. پیامبر اکرم 9 می‌فرمایند: مَنْ كَثُرَ هَمُّهُ سَهِمَ بَدَنُهُ وَ مَنْ سَاءَ خُلُقُهُ عَذَّبَ نَفْسَهُ؛ تحف العقول، ص ۵۸.

۳. امام صادق 7 می‌فرمایند: وَ لَا عَيْشَ أَهْنًا مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ؛ هیچ زندگی‌ای گواراتر از حسن خلق نیست؛ اصول کافی، ج ۸، ص ۲۴۴.

۴. قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ إِنَّ صَاحِبَتِي هَلَكَتْ وَ كَانَتْ لِي مُوَافَقَةً وَ قَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَتَزَوَّجَ فَقَالَ انْظُرِي أَيْنَ تَضَعُ نَفْسَكَ وَ مَنْ تَشْرِكُهُ فِي مَالِكَ وَ تَطْلَعُهُ عَلَى دِينِكَ وَ سِرِّكَ وَ أَمَانَتِكَ فَإِنْ كُنْتَ لَا بَدَّ فَاعِلًا فَيَكْفُرُ تُنْسَبُ إِلَى الْخَيْرِ وَ إِلَى حُسْنِ الْخُلُقِ؛ معانی الأخبار، ص ۳۱۷.

واسطه همین حسن خلق، محل مراجعه مردم و مورد اطمینان و اعتماد آنها خواهد بود. اسوه حسنه، کامل کننده اخلاق نیکو و صاحب آن پیامبر گرامی اسلام ﷺ هستند. نمونه‌های متعددی از زندگی ایشان و سایر ائمه اطهار (علیهم‌السلام) نقل شده است که به خوبی بیانگر رعایت حسن خلق این بزرگواران نسبت به مردم است. مواردی مانند: داستان مردی که بر سر مبارک پیامبر ﷺ زباله می‌ریخت و ایشان در هنگام مریضی او به دیدارش رفتند. یا قصه آن شخصی که در مدینه به امام حسن مجتبی ۷ توهین و جسارت کرد و ایشان در مقابل این رفتار به او خوراک، پوشاک و محلی برای استراحت دادند.

پرسش‌ها و پاسخ‌ها

۱. مصداق‌های حسن خلق را چگونه تشخیص دهیم؟

حسن خلق در معنایی که ابتدا بیان کردیم، شامل سه جزء: روی گشاده، زبان نرم و رفتار صحیح است. مصداق حسن خلق را هم می‌توانید در این سه دسته بیابید:

أ. چهره متبسم و روی گشاده، به‌ویژه در موردی که انسان با فرد نیازمند کمک مواجه می‌شود و قصد کمک به او را دارد ولی به هر دلیلی نمی‌تواند به او کمک کند.

ب. آهسته و شمرده سخن گفتن، استفاده از کلمات مناسب با آداب و رسوم جمعی، شنیدن کامل سخن دیگران و ارزش قائل شدن برای آن.

ج. اختصاص مکانی که در اختیار داریم به افراد سالمند و ناتوان (به‌ویژه در وسائل نقلیه عمومی و محیط‌های شلوغ)، رعایت ادب در مقابل پدر و مادر و بزرگ‌ترها، رعایت قوانین و مقررات مکان‌های عمومی یا خصوصی و....

۲. بهترین روش برای تشویق دیگران به حسن خلق چیست؟

بهترین روش برای انتقال حسن خلق به دیگران، تبلیغ عملی^۲ حسن خلق است. به این معنا که با حسن خلق خود به آنها نشان دهیم که چهره متبسم، گفتار ملایم و رفتار صحیح ما چه مزیتی نسبت به رفتار آدم‌های عاری از حسن خلق دارد. همچنین آشنا کردن دیگران با الگوهای عملی حسن خلق نیز در تشویق آنان به الگوپذیری از صاحبان خلق نیکو مؤثر خواهد بود.

۱. إِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ؛ قلم، ۴.

۲. كُونُوا دُعَاةَ النَّاسِ بِأَعْمَالِكُمْ وَلَا تَكُونُوا دُعَاةَ بَأْسِنِكُمْ؛ بحار الأنوار، ج ۵، ص ۱۹۸.

تمرین

۱. سعی کنید در تعامل و گفت‌وگو با دیگران همیشه لبخند بر لب داشته باشید.

۲. برای گفت‌وگو با دیگران، از واژه‌های زیبا و مناسب استفاده کنید.